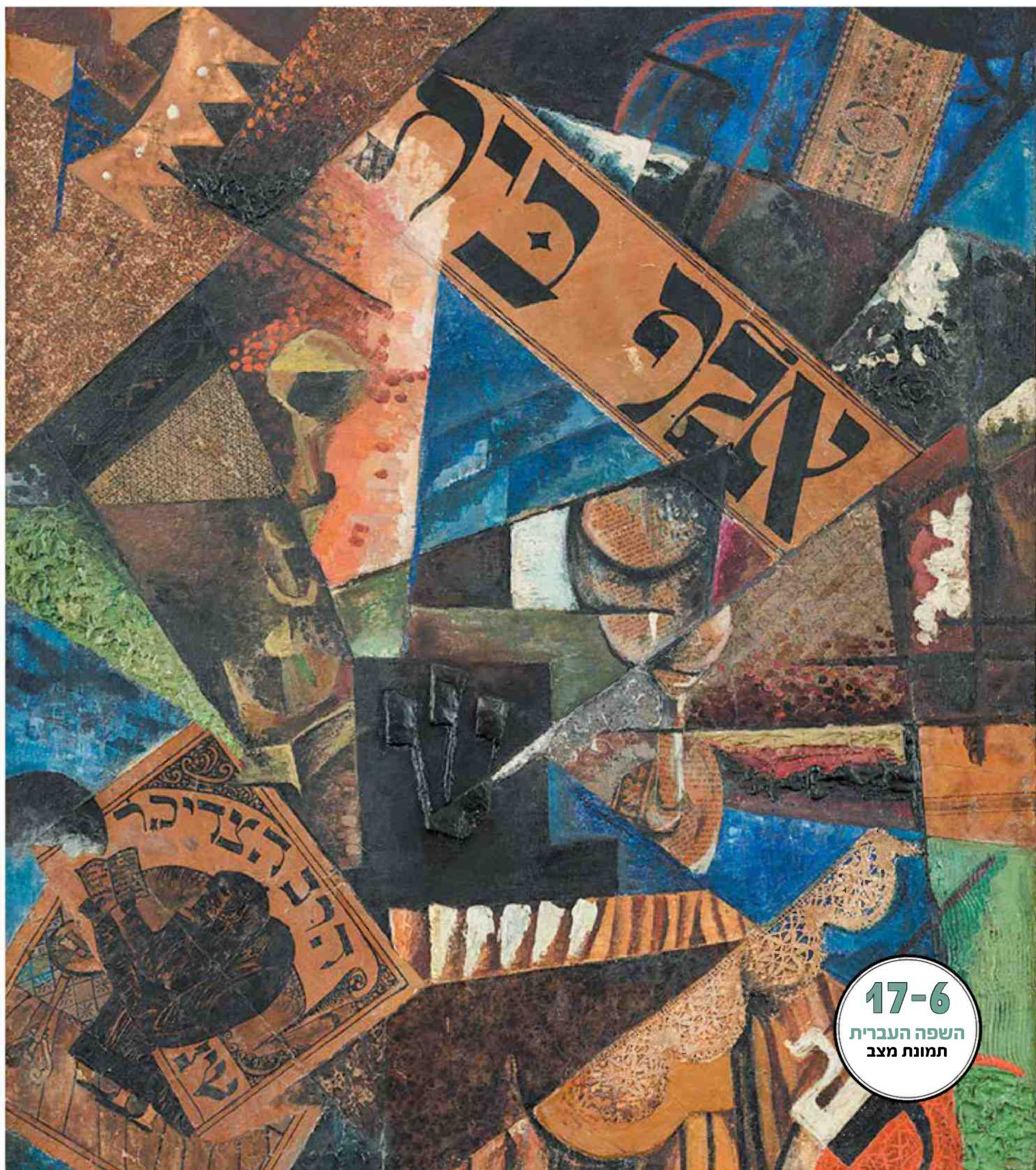

17-6

השפה העברית
תמונות מצב

4

מילים נרדפות

תחיית העברית היא אירוע היסטורי מכונן. אוהביה מדברים על מצבה היום, ושואלים האם היא נדחקת מפני האנגלית

ביד הלשון

האם העברית בימינו מידרדרת ומתאנגלזת, או שהקינות על מצב הלשון הן בעצמן מסורת ותיקה, והשפעות זרות הן חלק טבעי מהשפה עוד מימי קדם? ארבעה מומחים לעברית מספרים על הטעויות שמכעיסות (או משעשעות) אותם במיוחד, ומציעים דרכים לשפר את העברית של הישראלים

/ אריאל שנבל /

איור: מורן ברק

האגרה מספרת כי כשביקשו מנשיא רוסיה לשעבר בוריס ילצין לסכם את המצב הפוליטי בארצו במילה אחת, הוא השיב "טוב". כשהתבקש לסכם את המצב בשתי מילים, הוא ענה "לא טוב". זו התחושה שליוותה אותי במהלך הכנת הכתבה הזו, שמנסה ללכוד את מצב השפה העברית בימינו. מצד אחד – תחייה של שפה נשכחת על גבול הנכחדות, כאשר מי ליונים דוברים אותה כשפת היומיום שלהם. מצד שני, סכנות לא מעטות אורבות לה לעברית בימינו, ויש מי שחוששים לעתידה.

לצורך מדידת הדופק הוז שוחחתי עם ארבעה מומי חי עברית, שקודם לכן וראשית לכול הם אוהביה המור שבעים של השפה.

"יש שני היבטים מדאיגים בכל הקשור למצב השפה העברית", פותח ד"ר אבשלום קור, אולי האדם המזוהה ביותר בישראל עם שימור העברית וטיפוחה. "האחד הוא חיבת הלוועזית מצד משרדי הפרסום והמנהיגים. יולי אדלשטיין פעל בסתר רבות למען העברית בכרית המועצות, עד שנעצר ונכלא, אבל כשר הבריאות הוא היה אומר מילים כגון 'קפסולות', 'פיילוט' ו'קבינט'. למה לא לדבר בעברית שלמענה ישב בכלא?"

בתפקידו כיועץ הלשון של גלי צה"ל, התעמת קור בין השאר גם עם ד"ר יובל שטייניץ, בעת שזה כיהן כשר האנגריה. "בתשריד של המשרד נאמר 'דלקן אוניברסלי', ואני תיקנתי ל'בינלאומי'. רבו אתי שהוא לא בינלאומי, כי לכל מדינה יש דלקן אחד, אז אמרתי 'בסדר גמור, אז הוא גם לא אוניברסלי. בואו נשדר אמת בעברית כמו 'דלקן כללי', או 'דלקן ישראלי', 'דלקן משותף' או 'מאוחד'. השר לא התרצה ועמד על כך שני גיר שקר, ועוד בלוועזית.

"אינני נגר מילים בינלאומיות", מרגיש קור, "ולכן למשל אין לי בעיה עם המילה אנרגיה. למדתי שפות זרות ואני לא נגרן. אבל במקום שיש מונח עברי, אנו צריכים לעשות בו שימוש ולא בלוועזי. חברת החשמל הגישה לגלי צה"ל לפני כתשע שנים נוסח תשריד ובו לפני ההקלטה שקע ותקע מכרזים על 'אפליקציה'. כשיש מילה עברית חרשה, אני לא מוחק את הלוועזית, אלא אומר את העברית ולירה את הלוועזית. התעקשנו בגל"ץ ששקע ותקע יגידו 'יישומון'. בחברת החשמל לא רצו, איימו שלא יפרסמו אצלנו אם נתעקש, והדבר הגיע לפתחו של מפקד גל"ץ.

"התקשרתי לאלוף במילואים יפתח רודטל, יו"ר חברת החשמל. אמרתי לו שרציתי לדבר על הנושא עם

המשפט העליון. כשציטטו את פרופ' ברק, כמעט אף אחד לא ידע עד אז מהי אג'נדה, אולי חשבו שזה סוג של מכונית עם גג נפתח... למה נערות רתיות הולכות עם תליונים ובהן האות הראשונה של שמן בלוועזית? הן לא יודעות שבאותיות האלה השתמש טיטוס מחריב ירושלים? מי שמדליק נרות חנוכה מכרזי שהוא בצד של החשמונאים, למה הוא מתנהג כמו המתיוונים ומשתמש בשפה שאינה שלו?"

מונדיאל או גביע העולם

"בקניון ממילא", ממשיך וקובל קור, "לכל הח נריות שלטים בלוועזית. מרוע? אנשים באים ארצה כי הם רוצים זהות יהודית. כתבי הספורט רוצים שנבחרת ישראל תנצה, אבל אומרים 'מונדיאל'. מה רע ב'גביע

מייסד חברת החשמל פנחס רוטנברג אבל הוא נפטר, אז אני שואל אותך: מה יש לחברת החשמל נגר העברית? רודטל התרצה, וכיום בתשרירי החברה שהם מגישים לאישורנו, הם עצמם משתמשים רק במילה יישומון. זה קרב על כל חלקה.

"נשיא האקדמיה ללשון העברית, הפרופ' משה בר אשר, אדם נהדר ורחב יריעה מאין כמותו, הציע לי להיות חבר באקדמיה ללשון העברית. אמרתי שאינני יכול להיות חבר במוסד שאין לו שם עברי. לרעתי מוסד כזה לא יכול להילחם כמו שצריך למען העברית, כי אומרים עליו 'קשוט עצמך'. לפני קום המדינה היה 'ועד הלשון', מרוע לשנות את השם?

"פרופ' אהרן ברק הכניס לשיח את המילה אג'נדה, כשרצה למנוע מהפרופ' רות גביון להתמנות לבית

העברית תמונת מצב

צות תוצרת חוץ. תפקירי לעמוד על המשמר. קרה לנו נס, למה לקלקל אותו? כל אחד מאיתנו צריך להיות חייל של העברית”.

מאין הגיע העכבר למחשב

שלומית עוזיאל היא עורכת תוכן ולשון, וכותבת הבלוג “הקוראת הראשונה”, העוסק בשפה, בלשון עברית ובעריכה. בימים אלה יצא לאור ספרה “מוציאה לשון” (עם עובד), שמזמין את קוראיו “לפגוש את השפה העברית כפי שמעולם לא הכרתם אותה”.

אז לאן פניה של העברית? והאם היא מיודררת ומתאנגלזת?

עוזיאל: “החשש מהידרדרות העברית הוא סוג של מסורת, בכל דור ודור חייב אדם להלין שהעברית מִי־דרדרת ומתאנגלזת, או בכל אופן מושפעת יותר מדי משפות אחרות, לפי התקופה. כבר באמצע שנות השישים, הרבה לפני נטפליקס וטיקטוק, התריע הבלשן והלשונאי יצחק אבינרי כי ‘האנגלית, לא זו בלבד שהיא מטשטשת את דמות לשוננו, אלא שהיא עלולה לסכן את עצם קיומה’. כאלף שנה קודם לכן, רב סעדיה גאון התמרמר על הידרדרות השפה העברית ועל השפעת לשונות זרות (‘לשונותם למדנו, ותלט עלגתם על שפר אמרינו, ולא נכון כן’). וכ־1,500 שנה לפניו, התלונן נחמיה על יהודים שנשאו להם נשים נכריות ו־בְּנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר־דִּית וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית’.

“הציטוטים האלה יוצרים תמונה קצת מוטיית, כמר בן. לשפה העברית יש היסטוריה סוערת, ותקופות ארד כת שבהן היא לא הייתה שפה מדוברת או לפחות לא שפת דיבור עיקרית. אבינרי, רב סעדיה גאון וגם נח מיה התבטאו במידה רבה בתקופות כאלה או בשוליהן. אבל הטענה שהשפה הולכת ומידרדרת נשמעת גם ביחס לשפות שיש להן היסטוריה רצופה ויציבה כשפות דבורות. הבלשן גיא דויטשר בספרו ‘גלגולי לשון’ מביא שדה ארוכה ומשעשעת של טענות כאלה ביחס לאנגלית, לצרפתית ואף ללטינית, עד לנואם והסופר הרומאי הנודע קיקרו, שטען כי הלטינית של תקופתו הגיעה למצב ירוד מאוד לעומת הלטינית של מאה שנה קודם לכן, בהשפעתן המזיקה של שפות זרות”.

ד״ר אבשלום קור: אילו היו קוראים ליישומון וויז ‘נתיבים’ או ‘נתיבות’, הוא לא היה מצליח בעולם? סמסונג ומיצובישי אלו לא מילים באנגלית, ובכל זאת מדובר במותגים מצליחים מאוד

אבל ברור שהעברית אכן מושפעת מהאנגלית. “כמובן. האנגלית דומיננטית בחיי רובנו, וההשפעה שלה מודגשת בדרכים רבות, גם ברורות וגם נסתרות יותר. כאשר אנחנו משתמשים במילים באנגלית כמו ‘ססט’ או ‘טוסט’, קל מאוד להבחין בזה; אבל יש גם השפעות עדינות יותר, שקשה יותר להבחין בהן. ‘עכבר’, למשל, היא מילה עברית למהדרין, שמופיעה במקרא, אבל המשמעות של עכבר־מחשב נוספה בעקבות המי־לה האנגלית mouse. החפץ הזה קיבל כמובן את השם mouse בגלל הצורה האופיינית שלו, המעוגלת עם החוט שדומה לזנב. זו מילה כל כך מוצלחת שגם בעברית וגם בשפות רבות אחרות, המילה שמציינת את בעל החיים הזה רכשה לה את המשמעות הנוספת של עכבר המחשב. התהליך הזה נקרא ‘שאלית משמע’”.

«

40 חניכים לשנה. כ־1,600 שדרנים עברו דרכי. הוספנו עוד ועוד שעות של הכנה, כי העברית אינה מוכרת להם למעשה. הם יודעים אנגלית, גם התחביר שלהם אנגלי. הם לא מכירים את בנייני הפועל.

“אין דבר כזה בעברית ‘זה מרגיש’. פעם היינו אומרים ‘הלכנו עם הילדים’, היום דוברי עברית בארץ אומרים ‘הלכתי ביחד עם הילדים’ – זה סרבול שמגיע מאנגלית, together with. אין לי בעיה עם המילה ‘וטסאפ’, שהיא בכלל משחק מילים של הממציא, אבל אני מצטער שממציאים ישראלים קוראים להמצאה שלהם ‘וייז’ או ‘דיסק און קי’. אילו היו קוראים ליישומון ‘נתיבים’ או ‘נתיבות’, הוא לא היה מצליח בעולם? סמ־סונג ומיצובישי אלו לא מילים באנגלית, ובכל זאת אלה מותגים מצליחים מאוד. וייז רצו שאקליט עבורם בקולי הוראות ניווט. אמרתי שאני רוצה לומר לפני כן שש מילים – ‘וייז פירושו נתיב, ווייז פירושו נתיבים’. לא חזרו אליי מאז. חשבו שאני טוב לקריינות שלהם, אבל לא בעברית.

“הפתרון לדעתי לסוגיית תלמידי ישראל הוא שִׁירִים. יש שירים נפלאים שמעניקים ידע היסטורי וגם ידע לשוני. נקודה נוספת היא שלרבים מהרכבים בארץ אין כבוד ללשון הקודש. הם נוטים לזלזל באליעזר בן יהודה למרות שאינם יודעים מהי תרומתו הגדולה לתיחית שפת הקודש”.

מתקשטים בנוצות תוצרת חוץ

ולמרות כל הדאגה שאתה מביע לעברית, האם יש נקודה בהיסטוריה שבה היו כל כך הרבה דוברי עברית?

“זכינו, אנחנו מדברים עברית. זהו הישג מרהיב ששום עם לא התקרב אליו. בכל יום אני מתפעל מכך שאנחנו מדברים בשפה שבה דיברו אבותינו לפני אלפי שנים. לטפח על השכם זה יופי, אבל צריך לעמוד על המשמר. העברית הייתה במצב טוב יותר בעשורים הראשונים לקום המדינה. זה נס עצום שאנשים הולכים ברחוב ומדברים עברית, שאנשים קוראים בתורה ומבינים מה הם אומרים. ראשי הציונות התלבטו אם זה בכלל אפשרי, וזכינו יותר ממה שהיה אפשר לחלום. הרצל בתחילת דרכו כתב שקשה לשער שיהיה אפשר לקנות כרטיס רכבת בעברית. היום, שבעה מיליון יהודים ושני מיליון ערבים קונים כרטיס רכבת בעברית. אלא מה, הרכבת לא מגיעה, אבל זה כבר לא הנושא של הכתבה הזו. החלום הוגשם, היריעה הושלמה, אבל היא נפרמת”.

פעילותך בשומר החומות של העברית מגיעה מתוך תחושת סכנה שבתוך כמה דורות לא נדבר עברית, או רק לשמור אותה יותר נכונה, מבריקה ויפה?

“אני רוצה לנכש את העשבים מהחלקה. עברית היום־יום זרועה לוועזית במידה לא ראויה. אני שותף לתחושתך שאנחנו חיים בתוך חלום נפלא. כל גדולינו מכל הדורות היו נותנים חצי חיים כדי לעמוד איתנו חצי יום בפקק. נעשתה פה מהפכה עצומה. עם שלם חזר לדבר בעברית בשפת היום־יום.

“בתלמוד הירושלמי, מסכת סוטה פרק ז’ הלכה א’, מסופר שמאתיים שנה אחרי החורבן התקיים בקיסריה כינוס של יהודים. רבי לוי בר חיתה זעק להם: יהודים, מדוע אתם אומרים קריאת שמע ביוונית, הרי זה פסוק מהתורה. רבי יוסי עונה לו: לפני מאה שנה רבי יהודה הנשיא פסק שמותר לומר קריאת שמע בכל לשון. כך אכן אומרת המשנה. נסתתמו טענותיו של רבי לוי.

“כעת ראה מה קרה, כולם אומרים קריאת שמע בעברית, לא רק בארץ אלא בכל העולם. הצלחנו, השבח לאל ולאבותינו ואמותינו שהצלחנו לעלות מתהום שקשה לשער שאפשר לעלות ממנה, ואנחנו מנהלים שיחה בעברית. אבל אם הילד מתחיל לעשן בגיל צעיר, אתה לא דואג? צריך לעמוד על המשמר שלא נאבד את המתנה הגדולה הזו. השיבה לעברית קדמה לשיבה לציון. מנהיגי האומה לא מבינים זאת, ומתקשטים בנו־

העולם? זו מילה שנכנסה רק בגביע העולם שהתקיים במקסיקו. על סמלים של אוניברסיטאות בארה״ב, כמו קולומביה ויל, יש יותר אותיות עבריות מאשר בסמלים של אוניברסיטאות ישראליות. האוניברסיטה העברית מעניקה תארים שלמים שאינם נלמדים בעברית. הזמינו אותי לריאיון בטלוויזיה לדבר בנושא, הסכמתי ואמרו לי שתהיה לצדי עוד מישוה מ’העברית’ שתדבר. אמרתי להם, אני מהעברית, היא מהאוניברסיטה. בכלל, היו אמורים לקרוא למוסד הזה מכללה – כך רצו אליעזר בדיהודה, ז’בוטינסקי והרב קוק.

“ההיבט המדאיג השני הוא שבתי הספר מלמדים אנגלית ולא עברית. אני מקבל כל שנה בגלי צה״ל את בוגרי התיכונים, שנבחרו מכל בני גילם בארצנו לעבוד ברדיו. אני מודריך את הכתבים והקריינים כבר 40 שנה,

”מדוע בקניון ממילא יש לכל החנויות שלטים בלועזית?” צילום: אופיר דוד

«

בעיניי: אמירות כמו 'באמת חיכינו שיאשרו לנו', או 'אני ממש לא מתייחס לאקדמיה ללשון', נשמעות מאד נשים ממגוון מרשים של גילים, סוגי השכלה ועיסוקים. אולי האקדמיה מציעה לנו הזדמנות נוחה להדגיש עצי-מאים ומרדנים בלי לעשות קעקוע או לקנות אופנוע".

לסיום, נחזור לשאלה הראשונה: לאן פניה של העי-ברית? מה הצפי להמשך?

"את הפרק הבא בתולדות השפה העברית אנחנו כותבים בעצמנו. אם נמשיך לחיות כאן יחד ולדבר זה עם זה, העברית תתעשר, תתגמש ותתפתח. עושר של שפה נובע מהשימוש בה למגוון עיסוקים: לתפירה ול-שידה, לבישול ולמרע, לטיפול בילדים ולהפלגה בים. שפה היא יצירה קבוצתית; אם נשתמש בשפתנו לכל הצרכים, ואם נכיר מגוון של טקסטים ורברים בשפתנו, נגיע איתה למקומות טובים".

אומה מתרגשת ומרגשת

מיכל אורבך היא עורכת לשון ותיקה, ובין השאר אחראית לעברית התקנית במוסף מוצש של מקור רא-שון מאז היווסדו לפני עשור. היא גם אלמנתו של השר, העיתונאי והסופר אורי אורבך ז"ל, שהיה ידוע ביכולות הלהטוט שלו בשפה העברית ובאהבתו אליה.

ביצד את רואה את מצב העברית בימינו – הולך ומידרדר, תקוע במקום, אולי משתפר?

"נזהגים לומר שהשפה חיה ומתחדשת, ושאין צורך להיכנס לחרדות מיותרות משינויים שהעם מחדש בה. אני חושבת שהמצב סביר אך בסכנת הידרדרות, והייתי מציינת את התמרור 'זהירות, מפולת'. אם תלמיד תיכון עונה לי שהוא חייב לומר ולכתוב 'אני יתקשר', אחת ייחשב לחנון בעיני חבריו, אותי זה מראג. וראי כשאת נשי חינוך מתבטאים כך. השימוש באותיות אית"ן בגוף ראשון עתיד הפך לאחת מאבני הבוחן של אינטליגנ-ציה בסיסית אצל רבים, למשל כשמדובר בהיכרות. בקרב טהרנים בסיסיים של השפה, זו נחשבת עילה מוצדקת לפסילת המועמדות לקשר.

נקבה. הוא נימק זאת בכך שיש מילים באותו משקל שהן ממין נקבה, כמו אבן ונפש, ובכך שגרב נכנסה לשימוש בתקופת העברית החדשה. כלומר, גם הקביעה שהיא שם ממין זכר היא חדשה יחסית. הפרק הזה בספר מבוסס על פוסט שכתבתי בבלוג שלי בשנת 2014. בזמנו לא האמנתי שהאקדמיה ללשון אכן תחליט על שינוי כזה, שאין לו תקדים. כל המילים בעברית שהן 'זכר ונקבה', כמו סכין ומטבע, הגיעו אלינו כך מרבי-דים קודמים בשפה. אבל הנה, לא זו בלבד שהתקבלה החלטה כזו, אלא שהאקדמיה ללשון השתמשה בהודעה לעיתונות בדיוק באותו ציטוט של אבינרי".

ההחלטה הזו עוררה תגובות חריפות משני הכיוונים.

"נכון. היו מי שהתרעמו על המתירנות של האקד-מיה, שאישרה גרב ממין נקבה, והיו מי ששאלו 'אז למה לא קודם'. בכלל, האקדמיה ללשון איכשהו מעוררת הרבה עוינות, ומעניין לחשוב למה. יש משהו מעצ-בן בגוף שאומר לנו, כביכול, איך לדבר ואיך לכתוב; אבל אף שלאקדמיה יש באופן עקרוני סמכות מסוימת (בעיקר בנוגע למסמכים ממשלתיים), בפועל הסמכות הזאת היא די סמלית. אילו הציבור לא היה מתעניין בהחלטות של האקדמיה, זה לא שמישהו היה מגיע לאי-כוף אותן. אבל הציבור כן מתעניין: גם אנשי מקצוע, שמבחינתם אלה כלי עבודה שעוזרים להם למשל לש-מור על כתוב אחיד (ספר שכתוב בו פעם 'אמית' ופעם 'אמת') ייראה מושל, וגם הציבור בכלל. בימינו, כש-כולנו כותבים כל הזמן, שאלות כמו 'איך נכון לומר', ועוד יותר מזה 'למה', מעוררות הרבה עניין.

"אנשים תופסים את האקדמיה ללשון כגוף שמח-ליט ומתקנן, אבל בראש ובראשונה היא עוסקת במחקר ומגיישת אותו לציבור. ברף של האקדמיה שעוסק בנר-שא מסוים אנחנו מוצאים בדרך כלל דוגמאות היסטוריות, דיון ונימוקים; אם יש גם החלטה בעניין, אנחנו יכולים לאמץ אותה או להחליט לנהוג אחרת. התחר-שות של אנטי כלפי האקדמיה הן בכל אופן מעניינות

אז זה טוב או רע ליהודים?

"כמו שאמרו חכמי יוון וסבתא שלי, הכול במידה. העברית תמיד ספגה השפעות משפות אחרות – ארמית, פרסית, יוונית, ערבית, צרפתית – שהעשירו אותה וט-מנו בה הפתעות נחמדות. כיום זו בעיקר האנגלית. אם נשים לב, השאלה מה הם מילה, ביטוי או צורה ש'כבר נכנסו' ולא מפריעים' ומה 'מכוער וזר לעברית' היא במידה רבה – שוב אנחנו עם המידה – שאלה של טעם. 'הביטוי גן ילדים', שמקורו ב'Kindergarten בגרמנית – זה נקרא תרגום שאילה, או תרגום בבואה – נכנס לעברית לחלוטין ומקובל על כולם. כך גם ה'עכבר' שהוכרנו. אם נסתכל לעומת זאת על 'בסופו של יום', תרגום מילולי של 'at the end of the day באנגלית, יש מי שהביטוי הזה צורם את אוזנם ויש מי שהוא לא מפריע להם. יש מי ש'פשוט א'ל' (כגון 'אל תתערבו. פשוט א'ל') נשמע להם בעברית, ויש מי שלא. מהטריים ממש, כבר שמעתי שאומרים 'האחד הזה' (תני לי את האחד הזה). לרובנו אני מניחה שזה יישמע מוזר, אבל ייתכן שהצורה הזאת תיקלט בסופו של דבר. כלומר, זו באמת שאלה של מידה, של זמן ושל טעם".

האקדמיה שאוהבים לשנוא

איך האקדמיה ללשון משתלבת בסוגיה הזאת של שינוי לעומת שמירה על המסורת של השפה? ממש לאחרונה התחוללה סערה מסוימת סביב ההחלטה ש'גרב' תהיה, רשמית, לא רק זכר אלא גם נקבה.

"לעניין הגרב יש לי יחס מיוחד. למעשה, ההחלטה הזאת של האקדמיה ללשון התקבלה ממש באותו זמן שבו הגיע למדפים הספר שלי, 'מוציאה לישון', שאחד מפרקיו עוסק בדיוק בעניין הזה. אני מביאה בו ציטוט מקסים של הבלשן יצחק אבינרי, שכבר הזכרנו כאן בהקשר של 'השפעתה המסוכנת' של האנגלית; בעי-ניין הגרב, לעומת זאת, אבינרי התגלה כליברלי מאוד, וטען – כבר בשנות השישים – שיש להיענות לנטיית ליבו של הציבור ולקבל את השימוש בגרב בלשון

ירעם נתניהו
צילום: אסף שאשה

שלומית שזיאל

"אני כותבת על שיבושי מילים בדרך הפייסבוק שלי, שמוקדש לעריכת לשון. בין השאר על שיבושים כמו קמחא דהיפסחא. מזמן הפריע לי שבתוכניות ריאליטי, למשל, אנשים אומרים 'זה שפר אותי'. והנה, נפל לידי כפרי בשל דרשיח בין שחר חסון וצדי צרפתי, בפאנל השופטים של 'הזמר במסכה'. חסון אמר 'זה שופר אותי כל פעם מחדש', וצדי צרפתי מנסה בעדינותו להעיר שזה שובר, בבי"ת רפויה. ואז מגיע משפט המחץ, 'אם זה ממש, אבל ממש שופר אותי?' צדי מתרצה ומוותר לו. המשא ומתן הזה שעשע אותי".

הרבה שנים מדברים על "אינגליזציה" בהרבה תחומים, ובכל זאת רואים שהעברית מתקיימת לא רע לצד התחליף הזה. אולי כדאי לקבל זאת כעובדה מוגמרת, שבמדינה מערבית תהיה אינגליזציה לצד התפתחות השפה המקומית?

"לצערי רבים משתמשים במילים ובביטויים באנגלית כחלק מהדיבור היומיומי, וזה נראה לי פעמים רבות כהתקשטות בנוצות לא לנו, ולא יפות יותר משלנו. כאשר לביטויים שעברו גיור שלא כהלכה לעברית, לפעמים מהדהד בראשי הדימוי של אותה נערה מהתמונה המפורסמת שניסתה לעצור בעמונה את השוטרים הרבים שעמדו מולה, חמושים היטב. במידה רבה מדובר בקרב אבוד. אנחנו מנסים לנכש את ה'מרגיש לי', שאינו תקני ומייאש אותי, ובכלל אמורים לכתוב 'נראה לי', 'אני מרגיש ש' וכדומה. אבל הנה דוגמה לכוחו של הציבור. הרגש מונח היום במרכז החוויה, ולהערכתי אין מנוס מלהכשיר יום אחד את דרך הדיבור הזה. אז נהיינו אומה מתרגשת ומרגשת, ו'מרגיש לי' שהמרגיש לי הוא כאן כדי להישאר – עוד ביטוי פסול בעיניי.

"בביטויים כמו 'כאן כדי להישאר' או 'אנחנו נמצאים חודשיים לתוך הסגר' חשוב לי להילחם, כי בעיניי הם מלאכותיים. גם דיבורים כמו 'פעם אחת ופעם שנייה', או 'פעם שהתחלתי' במקום ברגע שהתחלתי, בלתי נסבלים לטעמי. אנשים גם מסרבליים את השפה בהתאם לתחביב של השפה האנגלית, ללא כל צורך. במקום לומר, לדוגמה, 'זה הבית שגרתי בו', כמו בשיר של שלמה ארצי, אומרים 'בבית בו גרתי', 'המבנים שאותם תעברו'. למה לנסוע ברכב עם גלגלים מרובעים כשהעברית פשוטה הרבה יותר?"

עד כמה קריטיות בעינייך טעויות נפוצות כמו "עושה שקלי" או צומת בלשון נקבה?

"יש טעויות שבעיניי נסלחות יותר. קשה ואין צורך לצפות מכל אחד לדעת את כל הדיוקים ולהקפיד עליהם. ולפעמים הטעויות אפילו חינניות, במיוחד אם הדובר מודע לכך שזו טעות אבל הוא בוחר להתרווח מעט בשפה מרדשלת, לפתוח כפתור. למשל, המבצע שהיה בזמנו של 4 במאה, כתבו את שמו כך, במספר, ועשו קמפיין של 'ילד שאומר 'אבא במאה', כי העם אומר ארבע במאה ולא ארבעה במאה. אז עוקפים את זה בכתיבת הספרה במקום במילים, וכל אחד יבחר איך לקרוא. פתרון חמוד בעיניי".

האם את מזהה עברית טובה יותר או יחס ראוי יותר לשפה העברית בקרב הציבור הדתי מאשר בציבור הכללי?

"אני רוצה לקוות שההשריה בספרות הקודש מגיל ינקות עושה את פעולתה והשחיבור הדתי סופג משהו מהחיבור למקורות. ברור לי שרבים יותר יודעים לקרוא בניקוד ולדייק בו, אם כי יש גם קוראי הפטרות שאינם מדייקים כמו שהיה אפשר לצפות. לפי מה ששמעתי מהורים לילדים קטנים, אז גם אצל חתיים פעמים רבות לא שמים ירגש בבתי הספר על קריאה רחוקה, וחבל. "מה שכן בולט מאוד זה עושה השפה, ההקשרים והשינויים שקיימים בכתיבה ספרותית של יוצרים שצמחו בעולם הדתי. תענוג לקרוא ספר שיש בו אזכר

רים לרעיונות עמוקים ממקורות היהדות, לעומת ספריים שכתבו מי שגדלו בחינוך חילוני ושבקושי נחשפו למקורות. בעיניי חסרים שם המעמקים והחיבור למים החיים של המקורות היהודיים, לצד ההקשרים שבאים מעולמות תוכן אחרים, וכבודם במקומו מונח.

"אני מאזינה להקלטות של הוריי, ואבי ז"ל נהג לומר למשל את המילה 'נחוצ'. תענוג לשמוע את העברית הזו. היום השפה מתדרדרת, בכל מגזר. בחדרים ב'בטח' במקום 'ודאי', ואפילו מילה כמו 'לומר' מוחלפת ב'להגיד'. לדעתי אפשר לגוון ביניהן, אבל גם בשפה קיימת אופנה, ומילים שנחשבות למיושנות נדחקות הצידה".

יש חלופה לאלטרנטיבה

מה את חושבת על תהליכי האקדמיה העברית ללשון, שרובם לא תופסים.

"אני זוכרת איך הרמנו גבה כשהאקדמיה הציעה את המילה עיצומים במקום סנקציות וכשהציעו את המילה שדרוג. אורי גינך עליה עם רבקה מיכאלי ואהוד מנור ברדיו בשנת 95', והיום היא מילה שגורה בפי כול. מבחן הזמן יוכיח מה יישאר ומה פחות. הנה, כבר נכנסה המילה הסכת כחלופה לפורדקאסט, והמילה חלופה עצמה אומצה במקום אלטרנטיבה. יש חלופה לחלופה. מה מר כוח את העניין יותר מזה?

"אני נתקלת בנושא כשאני עורכת טקסטים ופוגשת מילה לועזית שפעם הייתה מקובלת, כמו קונטרסט, ופ"תאום המילה הלועזית נראית ענפיקה, והמילה ניגודית נשמעת הרבה יותר מתאימה. כך גם ניסד לעומת דרסטי והקשר לעומת קונטקסט. זה רגע משמח של ניצחון העברית על הלעז, אבל נסון שיש גם מילים חדשות שקשה יותר לקבל".

ומה דעתך על כללי הכתיב החדשים? את כותבת צורחיים, חנה, נהרייה?

"אני מודה שכללי הכתיב המתחדשים לפעמים קשים לי ולעורכי לשון אחרים. יש מי שמקבלים הכול ללא עוררין, כפי שהאקדמיה מצפה, ואולי זה הכי פשוט, אבל קשה לכתוב העלייה או לבטל את הבידול בין אמנות לאומנות. ועם זאת, אני מבינה מה הביא אותם להחלטה זו. כשרבים מדי הוגים מילים כמו אמנות או צהריים כאילו הן בקמץ (והושבים שהם מקפידים על הגייה נכונה), אז מנסים לכוון אותם להגייה התקנית באמת. אגב, ראיתי שהאקדמיה הוסיפה לעצמה כותרת עברית, 'המוסד העליון ללשון העברית', וכך היא תסד תום את פיות מקטרגיה על שמה הלועזי".

מה דעתך על שינויים מהותיים שהאקדמיה עושה כמו הפיכת גרב לזכר ונקבה גם יחד?

"היה לי ככה חומר לפוסט בדרך (צוחקת). כתבתי, וכתבו רבים מאהבי השפה וידעניה. פגעו לנו בהזדמנות להתנשא על אחרים, שזו אחת ההנאות. לי היה צער על אובדן הסימטה שטבעתי בזמנו 'כי גרב הוא גבר', אז כמאמר המס הפופולרי, גיליתי שלא. וברצינות – אנשי האקדמיה אומרים שקיבלו את ההחלטות אחרי דיונים מעמיקים, ושדווקא במקרה הגרב יש לכך גם סימוכין מכתבים עתיקים, אז אקבל דעתם בהכנעה, אבל נותר החשש פן יאשרו שם יותר מדי דברים ש'העם' אומר.

"החלטה שפחות התחברתי אליה הייתה המילה 'אשה', כי בעיניי דווקא בהשארתי ה'ראש' כמשותף לכולם יש עוצמה ושוויון, אבל אני מבינה שזה נוח כשרוצים להרגיש שיש שם אישה. 'שוחחתי' עם ראשת הארגון, למשל. די באמת אין צורך לומר גם ח"כית או מנכ"לית, כי ראשי התיבות כבר בפנים – חברת כנסת – אבל ההטיה מספרת שמדובר באישה. אבל זהו קצהו של נושא שלם וטעון מגורית, שלפעמים מגיע לידי הגחכת הדיבור.

"אגב, לפעמים כשמנסים להרגיש את עניין הנ-

שים דווקא מצמצמים את מקומו. כשערכנו לאודיונה את הספר 'מה מברכים על גלידה?' חלק 2, שיוצא לאור בימים אלה, תהיתי אם לכתוב שהספרים עברו מאב לבן ומאם לבתה. אבל החלטנו לא לשנות כי זה היה יוצר תיאור של סיטואציה שבה רק לאבות יש השפעה על הבנים, וכאילו האמהות חינוכו רק את הבנות. השארנו את 'מאב לבן', כפי שאודי כתב, כי זה ביטוי (ובהמשך סיפרנו על תרומת הנשים ללימוד התורה). גם כשכר תבים שמישהי היא ממובילות החברה, בעצם מקטינים את חלקה כי היא מובילה גם גברים וגם נשים. אז ראוי לכתוב ממובילי התחום. אלה הכרעות שבכל יום".

אם אליעזר בן יהודה היה מגיע למדינת ישראל של היום, האם לדעתך הוא היה מרוצה או מאוכזב?

"אני משערת שהיה מרוצה בסך הכול. העברית שפה חיה, מתחדשת ובוועטת, אם כי אנחנו לא מספיק גאים בה. בטקס פתיחת האולימפיאדה ביפן הצעידו את מאות המשלחות לפי סדר אל"ף-בי"ת יפני עתיק. מעניין אם היו מעיזים לעשות כך אצלנו, לפי הא"ב העברי".

מיכל אורן: אני רוצה לקוות שההשריה בספרות הקודש מגיל ינקות עושה את פעולתה אצל הציבור הדתי. תענוג לקרוא ספר שיש בו אזכורים לרעיונות עמוקים ממקורות היהדות

באילו דרכים אפשר לדעתך לשפר את מצבה של העברית בחברה הישראלית?

"חינוך מהגיל הרך, ולפני כן, חינוך של המתנכים. כי אם אצלם יהיו חוסר ידע וטעויות, הם ינחילו אותם הלאה. אין כמו דוגמה אישית, ומגיל צעיר. אם להד כיד שוב את אורי, הוא טען שקודם כול יש ללמד בבתי הספר קרוא וכתוב, להשקיע במיומנויות הבסיסיות האלה. זה לא דבר מובן מאליה, וזה הבסיס לכל השאר".

בין פרויקט למיזם

ידעם נתניהו הוא צעיד הצאן. רק בן 42, וכבר תופס מקום של כבוד במרחב הציבורי נוטר העברית. הוא מעיד על עצמו שלשון היה המקצוע השנוא עליו בתי כון, והוא למד לאהוב אותו רק כשהתחיל לעבוד במשרד פרסים: "כשהייתי צריך לפתע לנסח טקסטים שאנשים רבים יראו ויקראו, הבנתי שאני לא מכיר את כללי הפי סוק והניקוד. קניתי חוברת של האקדמיה ללשון ולא הבנתי כלום. היא מאוד לא ידידותית. נרשמתי לקורס באוניברסיטה הפתוחה בלשון ותקשורת, ושם נשאבתי לתחום והמשכתי עם תואר ראשון ושני בלשון, תעודת עריכת לשון והוראת לשון.

"היה לי חלום לעבוד במס"ח (המרכז לטכנולוגיה חינוכית; א"ש) ולהיות יועץ הלשון של הטלוויזיה החינוכית. כשעברתי בעיתון הצופה רציתי לראיין את היועץ המיתולוגי של החינוכית, נתן נחמיאס. צלצלתי אליו והוא אמר שבפנסיה יסכים להתראיין. התיידדנו והיו לנו שיחות מדי פעם, ואז הוא המ ליץ עלי להחליפו כשפרש. היה מכר, וזכיתי. במשך שנים עברתי על תסריטים שצופים בהם מאות אלפי ילדים וגם מבוגרים. ככל שעבר הזמן עברתי לחזית הבמה עם ההסכת היחיד בעולם שמוקדש לשפה העי המשך בעמ' 13 <<

ביד הלשון

« המשך מעמ' 9

ברית, 'קוללושה', ואתר אינטרנט המוקדש לשפתנו, 'הלשוניאדה'.

"אני חושב שצריך להעביר את הלשון ממגרל השן למרחב הציבורי. זהו מקצוע שהוא רק לכאורה לעוס ומשעמם, ואפשר וצריך להנגיש אותו. הרבה פעמים מקצוע הלשון נתפס כ'אמך כך' ו'אל תאמר כך' אבל בעשייה הציבורית שלי ב'קוללושה' וב'הלשוניאדה' אני כמעט לא עוסק בדברים האלה. יש בעברית דברים מגניבים שלא קשורים לדווקנות ודקדוקי הגייה. יש יופי בשורשים, תופעות מרתקות, עושר ואוצרות. ב'קוללושה' יש כשלושים פרקים, כמעט אין בהם כאלה שעוסקים בתקינות. יש למשל פרק שעוסק בשאלה כיצד אפשר לדעת אם אדם דובר אמת או לא, רק לפי העברית שלו. איך מחליטים לתרגם אני גלית מסרטים, אתגרים בתרגום סימולטני. העברית היא החיים שלנו, הרבה יותר שימושית מביולוגיה וממתטיקה. איך להתנסח ואיך לפסק זה עניין אחר, אבל לפני כן יש כל כך הרבה דברים מעניינים. זה לא משהו ארכאי. נכון שבמערכת החינוך יש הרבה מקום לתיקוני לשון, למרות שגם שם יש שינוי מבורך בשנים האחרונות."

מהו מצב השפה ביחס לעומת הדור הקודם?

"יש כאלה שאומרים שהעברית מידרדרת. אני לא חושב כך, כל שפה חיה משתנה עם הזמן. אין לי ספק שלעומת לשון המקרא, לשון חכמים נחשבה בד מנו להידרדרות, והיום לשון חכמים היא לשון מופת. אני מתנסח יותר במונחי התפתחות ושינוי. שפה שלא משתנה, מתה. הנוער היום פחות קורא ספרים, אז אוצר המילים שלו קטן יותר. הם לא יודעים להתנסח ולהתבטא מספיק טוב בעברית. יש פה בעיה שהיא לא בזוכית המגרלת הקטנה של מקצוע הלשון, אלא מערכתית. אי יכולת להתנסח בחיבור זו בעיה הרבה יותר עמוקה."

אולי זה המצב בבל העולם, ולא ייחודי לישראל.

"אני לא יודע מה קורה בעולם, אך מניח שזה נכון והבעיה לא קיימת רק בעברית. אבל אני בטוח שיש מדינות שהחליטו שמדובר בעניין חשוב ועושות מיזמים של עידוד קריאה למשל. בארץ אני לא כל כך רואה את זה. לא סתם הכניסו לפסיכומטרי מבחן בחיבור, סטר דנטים הגיעו לאוניברסיטה ולא ידעו להתנסח. יש לי חלום, להכשיר גננות שיהיו מעולות בעושר העברית שלהן. אצל רבות מהן הכול זה 'לבוש' ו'לעשות', אין אוצר מילים."

ונניח שהכול זה 'לבוש' ו'לעשות', אז מה?

"אני לא מרגיש מאוים. העברית שולטת. יש של-טים בלועזית בחנויות ואני נגר, אבל זה לא קורה רק בישראל. יש כפר גלובלי. הכול שאלה של מינון. כל שפה חיה מושפעת מהשפות שסביבה. יש מי שיי גיד שהגזמנו, אבל בן-יהודה היה שמח לו היה מגיע לכאן היום. הוא התעקש שבנו ידבר עברית, והיום כמעט כל ילד בישראל מדבר בעברית. אנחנו מדברים בשורשים מקראיים. יש פה ניצחון גדול של השפה העברית. הכוס מלאה."

"אני מתחבר לאבשלום קור בחלק מהדברים – בשביל מה להשתמש במילים לועזיות, זה הופך אותך לחכם יותר? אבל בחלק מהדברים לא. אני למשל מקבל את החלוקה בין פרויקט למיזם. פרויקט נשמע יותר גדול. אבל יש מילים שיש להן תחליף מושלם בעברית, לפעמים כזה שאפילו מבטא יותר טוב את מה שאתה רוצה לומר. בואו נשתמש בהן". ●

אריאל שנבל